

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

موضوع:

آشنایی با تاریخچه سوزندوزی
ایران و مواد و مصالح رودوزی ها

استاد مربوطه:

خانم تیموری

- ▶ سوزندوزی هنر آراستن سطح روئین پارچه های ساده با بهره گیری از نخهای الوان و با کمک سوزن و قلاب است. سوزندوزیهای ایرانی که به اشکال مختلف انجام می شود یکی از گسترده ترین شاخه های رشته هنرهای سنتی است.

تاریخچه رودوزیها در ایران

- ▶ نساجی و تاریخ لباس و انواع دوختها موضوعاتی کاملا مرتبط به هم هستند به این معنا که به طور مستقیم بر یک دیگر اثر میگذارند و از هم دیگر تاثیر میپذیرند.
- ▶ انگیزه پدید آوردن پوشاک و جامعه ناشی از نیاز آدمی به دفاع تن خود در برابر عوارض طبیعی بویژه سرما و گرما بوده اما هر وسیله زندگی هنگامیکه از حد رفع نیازهای ابتدایی و نخستین خارج شد حالت تفنن به خود میگیرد و در طول زمان از شکل اولیه و صورت ساده خود بیرون می آید.
- ▶ درجه تمدن و فرهنگ عقاید مذهبی و آداب و رسوم دستخوش دگرگونیهای بیشمار و شگفت انگیزی شده است که عوامل اجتماعی و اقتصادی و ارتباطی بویژه سلیقه و ابتکار پوشندگان در تکامل و تنوع آن سهم بسزائی داشته است.

▶ گریشمن صنعت نساجی در ایران را دارای قدمت بیشتر دانسته و نوشته : صنعت بافندگی و تهیه لباس و دوخت در ایران حدود ده هزار سال پیش از میلاد شروع شده زیرا تهیه پوشاک دوخته و بافته از نخهای رشته شده حدوداً متعلق به قرن هشتم قبل از میلاد میباشد.

▶ آرتور اپهام پوپ نیز بر مبنای نتیجه کاوشهای باستانشناسی در مناطق سیلک و تپه گیان آغاز ریسندگی و بافندگی و دوخت را همزمان با خانه سازی و سفال سازی دانسته و عمری ده هزارساله را برای آن تعیین کرده است .

قبل از میلاد

- ▶ نخستین نشانه های که از وجود پارچه منسوج در ایران موجود میباشد متعلق به 4000 هزار سال قبل از میلاد است که طی حفاریات شوش بدست آمده و به همین جهت با اطمینان کامل میتوان اظهار نظر نمود که در 4000 تا 3500 سال قبل از میلاد بافندگی و دوخت در شوش رایج بوده

بر مبنای سنگ نگاره های تخت جمشید کاشی های نقشدار شوش و نیز کشفیات پازیریک پیرامون نقوش سوزندوزی های این دوره میتوان گفت که طرح اصلی سوزندوزیهای عصر هخامنشی را تصاویر حیوانات و اشکال هندسی نقشها و گل‌های رمزی و نمادی که جنبه مذهبی داشت تشکیل می داد که زین پوش کشف شده در پازیریک موید این امر میباشد .

دوره اشکانیان

- ▶ ظاهراً در دوره سلوکیان و اشکانیان که نیز حدود پنج قرن بر ایران حکومت داشتند سوزندوزی در ایران رواج داشته و این استنباط از آنجا ناشی میشود که مقداری از رودزیهای مربوط به قرن سوم پیش از میلاد دوره اشکانیان در جنوب روسیه به دست آمده به طوریکه فیروز اعلای در کتاب سیری در صنایع دستی ایران نوشته است : از این آثار نخ زرینی که به ظرافت تابیده و به پارچه پشمی دوخته شده و تصویر برگهای مو پیچک را به وجود آورده است . در سده سوم پیش از میلاد زردوزی در ایران رایج بوده است و ایرانیان به وسیله نخهای زرین و تابیده تصاویر برگ مو و خوشه انگور و پیچک را بر روی پارچه پشمی می دوختند .

بعد از اسلام

- ▶ بعد از اسلام نیز رودوزی های ایرانی به حیات خود ادامه داد ولی متأسفانه از دوره ظهور اسلام و دوره های بعد از آن تاریخ دوره سلجوقیان هیچ نشانه ای در دست نیست. نوع پارچه های مورد استفاده تاریخ عهد سلجوقی تقریباً شبیه به پارچه های دوران ساسانی بود که همانند آنها بسیار ظریف و نرم و با طرحهای جالب که گاهی با جمله ها و عبارتهایی به خط کوفی تزینی در لابلای نقشها بافته میشود و گاهی اوقات به شیوه گلابتون دوزی و ده یک دوزی یا ابریشم دوزی تزین می شد.

در سده پنجم و ششم هجری بانوان ایرانی بر روی پیراهن قبایی ▶ میپوشیدن که چاک آن از وسط باز می شد و با دکمه و شال یا کمر بند بسته میشد . نوع دوختهای مورد استفاده برای آرایش لباسهای این دوره عبارت بود از : قلاب دوزی ، قیطان دوزی ، پیراق دوزی ، آجیده دوزی ، مضاعف دوزی ، مرصع دوزی ، پولک ، سنگ ، موروارید ، آینه دوزی ، ابریشم دوزی ، و گلابتون دوزی و گلدوزی .

دوره تیموری

- ▶ با هجوم مغول، عناصر هنر چینی نیز به سوزندوزی راه یافت و اگرچه هیچ اثر سوزندوزی متعلق به این دوره باقی نمانده
- ▶ در این دوره و دوره تیموری نیز تزئینات: کلاه، لباس، کفش و شال کمری را انواع دوخت ها تشکیل می داد و در ایران نمونه ها تاثیر طراحی و تکنیک چینی به خوبی مشهود است در دوره تیموری با جمع آوری سوزندوزان معروف و اسکان آنها در سمرقند موجبات رواج هنرهای دوخت فراهم گردید و حتی عده ای از محققان شروع سوزندوزی بلوچی را که هم اینک نیز در بخشهای وسیعی از استان سیستان و بلوچستان رواج دارد از همین دوره دانسته اند.

دوره صفوی

- ▶ در دوران صفوی در ایران بعد از اسلام که دوره پیشرفت انواع رودوزیهای ایرانی بود . در همین دوره به نوشته مارکوپلو ، زنان کرمانی گلدوزی های بسیار ظریفی ارائه می کردند که شاید همان پته دوزی و سلسله دوزی باشد . و در شمال غربی ایران نیز گروهایی در اردبیل به تولید مصنوعات گلدوزی شده اشتغال داشته اند و به شیوه شماره دوزی محصولاتی را فراهم می آورند .
- ▶ شاردن سیاح معروف در سفرنامه خود راجع به ایران دوره صفوی ،ظرافت گلدوزیهای ایرانی را که به نظر او برتر از گلدوزیهای اروپایی و ترکی است می ستاید .

در عصر صفویه اهمیت رودوزی به اندازه ای بوده که دست اندرکاران انواع آن به عنوان صاحبان یک حرفه و شغل اجتماعی دارای شهرت و اعتبار بوده اند .

- ▶ صنایع ایران بعد از اسلام بر مرسوم بودن و معروف بودن هنر قلاب دوزی در دوره صفویه تاکید نموده است. علاوه بر سوزندوزی های یاد شده (گلابتون دوزی، لندره دوزی، نقشدوزی، ده یک دوزی، گلچه دوزی و زنجیرباف) سوزندوزی بخارا دوزی و زغره دوزی با استادی هرچه تمام تر در قسمت های شرقی خراسان و بخارا و سمرقند رایج بوده است .

- ▶ رونق و شکوه سوزندوزی در دوره صفویه را از آنجا میتوان دریافت که در طول دوره افشاریه و زندیه نیز هنر رودوزی به سبک و سیاق روزگار صفوی ادامه داشت . لباس و منسوجاتی که در دوره افشاریه و زندیه سوزندوزی شده از لحاظ طرح و ترکیب به قدری شبیه رودوزیهای عصر صفوی است که به دشواری میتوان آنها را از سوزندوزی های دوره صفوی تشخیص داد.

دوره قاجار

در این دوره به علت بلندتر و پرچینتر بودن دامن یا پاچین جامعه زنان از اهمیت تزئینات روی شلوار کاسته شد و به تزئینات پیراهن و دامن بلند و ارخلاق افزوده شد. دامن ها معمولا بلند و دایره ای (کلوش) بریده می شد که حاشیه دور آنرا با یراق و گلابتون و موروارید، منجق و زغره زینت می کردند. بالا یا قسمت لیفه دامن را عموما با کمربندی از چرم که روی آن با پارچه های ابریشمی و نگین گلدوزی شده بود نگه می داشتند .

در این دوره اکثر سوزندوزی های ایرانی که یادگار دوره های قبلی بود جان دیگری گرفت و بیشتر این رودوزیها در اکثر مناطق ایران رایج گردید که آثار باقیمانده از این دوره حکایت از رنساس این هنر در دوره قاجاری دارد .

- ▶ در این زمان پته دوزی و سلسله دوزی در روی پارچه های الوان با استفاده از نخهای گلابتون رایج گردید که در هیچ دوره ای چنین دوختی با این ویژگی وجود نداشت هنر نقش دوزی، آجیده دوزی، مضاعف دوزی، سمبوسه دوزی، گبر دوزی، ترمه دوزی، ده یک دوزی و خامه دوزی در این دوره به اوج خود رسید.

مواد و مصالح رودوزیهای ایران

پارچه

پارچه هایی که برای تهیه انواع رودوزیها ایرانی مورد استفاده قرار می گرفت یعنی به عبارتی دیگر هر یک از رودوزیها بر روی پارچه خاصی انجام میشود و این پارچه عبارتند از :

1- پارچه کتان : از گیاه یک ساله کتان که از خانواده لینیوم می باشد. از این نوع پارچه برای رودوزیها نیز استفاده می شد و آثار به دست آمده از حفريات شوش در 4000 تا 3500 موجود است بیانگر این امر می باشد.

2- پارچه زربفت : پارچه زری با الیاف زرین و سیمین یکی دیگر از انواع پارچه های بود که برای رودوزیهای ایرانی مورد استفاده قرار می گرفت .

- ▶ 3- پارچه ابریشمین : ابریشم رشته ای نازک با طول کافی و پروتئینی که بر اثر انجماد موادی که ابریشم ترشح میکند بدست می آید واز دو فیلامنت موازی که توسط ماده چسبناکی به نام صمغ به یکدیگر چسبیده اند تشکیل شده است . پارچه ابریشمی از ادوار کهنی برای سوزندوزی استفاده میشد .
- ▶ 4- پشم : پارچه پشمین یکی دیگر از پارچه های مورد استفاده در رودوزیهای ایرانی است که قدمتی طولانی و تاریخی دارد .
- ▶ 5- پارچه پنبه ای : یکی دیگر از پارچه های زمینه سوزندوزی ها پارچه های پنبه ای است و از دیگر پارچه های مورد استفاده میتوان به پارچه هایی مثل : توری و درشت بافت ، فاستونی ساده، گاندی ، کرباس، پوپلین ، تترن ، مخمل، ترمه، ماهوت، اطلس، تافته و ... اشاره نمود .

نخ

- ▶ 1- نخ ابریشمی: ابریشم بوسیله نر می، شفافیت، ظرافت و استحکام فوق العادی که دارا است یکی از معروفترین و ارزنده ترین نخ های مورد مصرف در بعضی از رشته های سوزندوزی می باشد و ابریشم به دو صورت عامه یا کلاف در بازار عرضه می شود
- ▶ 2- نخ پشم : پشم یکی از الیافی است که مانند مو و کرک، از پروتئین مخصوصی به نام کراتین تشکیل شده است. و این الیاف یا به صورت کلاف کاموا و یا به صورت الیاف خام عرضه می شود و برای سوزندوزی از الیاف پشم نتابیده کم استفاده میشود .
- ▶ 3- الیاف مصنوعی: کارخانه های تهیه نخهای گلدوزی نیز از الیاف مصنوعی مانند نایلون و غیره استفاده کرده و نخهای گوناگون جهت سوزندوزی و گلدوزی به بازار عرضه میشود .

- 4- گلابتون : نخ گلابتون تار است که در زری دوزی ،
زربافی، گلابتون دوزی و ده یک دوزی به کامی رود .
- 5- نخ نقده : از این نوع نخ برای نقده دوزی و خوس دوزی ، پراق
دوزی و گاهی برای زغره دوزی استفاده میشود .
و بدون مغزی که نحوه تابیدن آن به صورت فنری بوده و کاملا حالت
ارتجاعی دارد
- 6 - نخ مليله : یکی از انواع نخهای فلزی نخ مليله می باشد نخى است
که طلايى و نقره اى دارد
- 7- نخ سرمه : نمونه ديگرى از نخهای فلزی، سرمه است. سرمه نخ
طلايى ، يا نقره اى است

مواد کمکی دیگر برای سوزندوزی

- ▶ 1-انواع سوزنها: (سوزن شارپ،سوزن بیتوین،سوزن کرول ، سوزن چنایل، سوزن دارنینگ،سوزن تاپستری،سوزن رفو،سوزن مونجوق
دوزی)
2-انگشتانه
3-قیچی
4-کارگاه گلدوزی